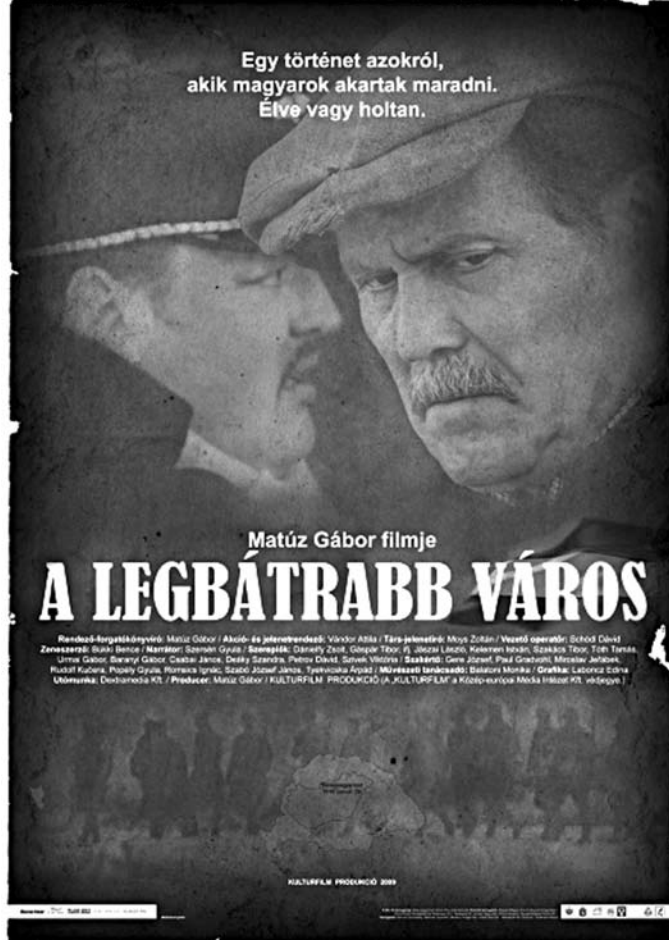

Péntek Imre

Az újrarátszott múlt Matúz Gábor filmje – A legbátrabb város

Trianon – ez a szó minden magyar lelkiületében fájdalmas, nehezen feledhető érzéseket, indulatokat kelt, éljen a világ bármely pontján. De különösen itt, a Kárpát-medencében, határaink mentén, a szomszédos országokban élő magyarság körében. S persze, a maradék Magyarországon, az „anyaországban”, ahol ezt a kifejezést is meg kellett tanulnunk. S nem volt könnyű együtt élni a valós (és vélt) sérelmekkel, megaláztatásokkal, az anyagi és szellemi veszteséggel, amit a sors (az antant szövetségesek képében) az ezer éves magyar államiságra mért. Az adatok közismertek: a történelmi Magyarország, a Magyar Királyság elvesztette területének háromnegyed részét, a magyar etnikum egyharmada pedig az országhatáron kívülre került. 1920. június 4-dike meghatározó dátum volt sokáig. A gyászé, az emlékezésé, az elszakított területeken élőkkel való összetartozás demonstrálásé. A két világháború közötti Magyarországon – ahol a revízió gondolata az egész társadalmat áthatotta (még az iskolai radírgumin is ez állt: Nem, nem soha! S rajta a történelmi Magyarország jól ismert ábrája.) – számtalan kiadvány, antológia, emlékmű született, melynek egyetlen célja volt: az emlékezet ébrentartása. S milyen tragikus firtora a történelemnek, hogy éppen a revíziós törekvések sodortak bennünket a rossz, a vesztes oldalra! De ez egy másik történet. S ez vezetett oda, hogy jó hatvan évig csak gyanakvás, elhallgatás, a tények sárba tiprása jellemezte a szocialista mentalitást, ha a trianoni kérdések szóba kerültek. (Pl. miért nem volt

népszavazás? Mi lett a Wilson elnök által meghirdetett elvekkel? Milyen szerepet játszott a súlyos döntésekben a Tanácsköztársaság?) A szocialista internacionalizmus hamis és álszent frázisaival eltakart (elkapart) sebek csak szították a mélyben sajgó nemzeti érzületet...

De Trianon 90. évfordulója alkalmából inkább foglalkozunk azzal, ami a frontokon történő összeomlás, 1918 ősze és a békeszerződés megkötésének időszakát vizsgálja. Mert ez a három és fél év volt mindennek az eredője, kiinduló pontja. És éppen ezekről tudunk legkevésbé.

Egy dologban azonban a magyar társadalom többsége egyetért: óriási hiba volt a frontokról hazaözönlő katonákat szétszéledni hagyni. S a Károlyi-kormány soha meg nem bocsátható bűne, hogy a hadsereget demoralizáló személyt, Lindner Bélát állította a megmaradt hadosztályok élére. Országvesztő kijelentése („Nem akarok katonát látni!”), melyet 1918 őszén mondott a magyar parlamentben – kitörölhetetlenül beleivódott a magyar emlékezetbe.

S miközben a környező – még szinte alig „létező” új államok – gátlás nélkül lépték át a „demarkációs vonalakat”, hogy majd később, az Ellenőrző Bizottságnál elérjék megszállásuk törvényesítését.

Erről a drámai szitációról készült Matúz Gábor: *A legbátrabb város* című dokumentum-játékfilmje. Komor, füstös (mozdonyfüstös) történelmi tabló, Balassagyarmat cseh megszállásáról és (siker) visszafoglalásáról. Ugyanis 1918 őszén Magyarországnak nem voltak

határai, csak a fegyverszüneti bizottság által meghatározott demarkációs vonalak. Ezek a vonalak gyakran a helyi lakosság ellenállásával találkoztak. (Olykor sikerült a népszavazást kicsikarni.) Mi, zalaiak is átértük ezt a „területfoglalósdit” a Muravidék esetében. Az eseményt feldolgozta dr. Zsiga Tibor is a *Muravidéktől Trianonig* című, 1996-ban, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadásában megjelent kötetében. Ebben a következőket írja: „Első eset volt, hogy a világháborút követően magyarok fegyverrel felléptek a megszállók ellen. Nem vitatva el a Balassagyarmatot méltán megillető kitüntető „Civitas Fortissima” nevet, amelyet azért kapott, mert hasonló katonai támogatással a lakosság kiverte saját városából 1919. január 29-én a megszálló szlovák katonaságot (*helyesebben: cseh légionáriusokat*), de legalább ekkora ellenállásról tett tanúságot Muraszombat lakossága. Muraszombat időben néhány nappal megelőzte Balassagyarmatot. Persze, a harci cselekmények *felejtésében* nem a két helységnek van mulasztása, hanem a történetírásnak.” Remélhetően, a Szombathelyen élő történész is látta a tavaly forgatott remek filmet, amely többféle misszióknak felel meg: történelmi ismeretterjesztés, egy, a magyar történelem (mesterségesen) feledésre ítélt korszakáról, főhajtás a hősök előtt, akik az életük kockáztatása és feláldozása árán is vállalták a küzdelmet azért, hogy magyarok maradhassanak, s annak bizonyítása, milyen súlyos bűn (árulás?) volt a magyar hadsereg szélnek eresztése 1918 őszén. S ahol ez a hadsereg közbelépett, mint Muraszombaton és Balassagyarmaton, ott megálljt lehetett parancsolni az önkényes területconkításnak. (S egy szomorú különbség: Muraszombat végül elveszett, Balassagyarmat pedig magyar maradt.)

De térjünk rá a filmre! A rendező bevezető képsorai azt a drámai, az összeomlás utáni hangulatot érzékeltetik, amely a korabeli Magyarországon uralkodott. Igen, a

hazatérő katonák... Nem volt valami fényes a fogadtatás. Pedig az ő szerepük, ütőképes hadsereggé formálva őket, meghatározó lehetett volna... Az ezer éves Magyar Királyság, a Monarchia társállama megszűnt, a káosz, zűrzavar uralkodott. 100 ezer főnyi katonaság lézengett vagy állomásozott különböző, rosszul ellátott laktanyákban, helyőrségekben. Nem tartozva sehová. Balassagyarmat – mint fontos vasúti csomópont – szintén átélte ezt az állapotot. A marhavagonokban hazatérő frontviselt emberek eldobálták fegyvereiket, minél előbb civilbe szerettek volna öltözni. Egész fegyverarzenál került a civilek, de elsősorban a vasutasok – mint afféle gyűjtögető népek – kezébe. A felvillanó történelmi arcok, kommentárok, elemzések korántsem fárasztóak és unalmasak – ez egyik rendezői trouville-ja Matúz Gábornak – szellemes, frappáns megállapításokkal érzékeltetik: a történelmi forgószínpad gyors változásait. Szabó József János, Popély Gyula, Paul Gradwohl – ő egyébként francia – pontos, lényegre törő mondatokkal érzékeltetik a mélypontot, amelybe Magyarország került. Egyébként a francia történész mondja ki: az ország blokád alatt volt, szénhiány fenyegette. Ha a salgótarjáni szénmedencét nem sikerül megvédeni, Budapest és az ország ipara megbénul. Nem lesz se világlátás, se fűtés. Tyekvicska Árpád, a Nógrád megyei Levéltár igazgatója arról beszél: a város megpróbált nem tudomást venni a körülötte zajló eseményekről, a színházban új bemutatóra készültek, a kávéházak és italmérések zsúfoltak voltak, a hétköznapi élet békésen zajlott. Mit sem sejtve a fenyegető nemzetközi ármánykodásról, Masaryk terveiről, a „történelmi Szlovákia visszafoglalásáról”. A cseh-szlovák politika mind telhetetlenebb, s eszközük a jól felszerelt cseh légión. Céljuk: kész helyzetet teremteni, és csendben kivárni, mi történik?

Ahogy ez Kassa, Pozsony és Losonc esetében már eredményes volt. És január 15-én megtörtént az, amire Balassagyarmat lakossága nem volt felkészülve: a cseh légión egységei átkeltek az Ipoly folyón, és megszállták a város stratégiai pontjait. A jól védhető laktanyában pedig komoly erővel rendezkedtek be. Balassagyarmat, mint vasúti csomópont, fontos szerepet játszhatott volna a további akciókban. (Elérve Salgótarját is.)

Az új hatalom képviselői nem voltak valami irgalmasok: követelték a vasúti táblák lecserélését, a hűségeskü letételét az új hatalom előtt, s az új, agresszív zsupán is megjelent a megyeházán, hogyátvegye a hatalmat Rákóczi kormánybiztostól. Mivel: „Balassagyarmat Csehszlovákia része.” A csehszlovák jelenlét nagy nemtetszést váltott ki a városban. Konfliktusok robbantak ki a megszállók és lakosság között. Leginkább a vasutasság morgolódt, elégedetlenkedett. Elhatározták: nem teszik le a hűségesküt. Hanem a Magyaránadorban állomásozó katonasághoz fordulnak segítségért. A hangadók: Rózsa András kalauz és Petronics József mozdonyvezető. A katonaság parancsnoka Víz Zsigmond, aki nem

csak az írott parancsokhoz hű, hanem a hazához. S a megbeszélések eredményesek. Atáadás, avisszafoglalás tervei mind jobban körvonalazódnak. Közben a városi alkalmazottak 800 fős csoportja sem fogadja el a cseh megszállást, lelkes gyűlésen elhatározzák: megtagadják a hűségüket. Tulajdonképpen ez az epizód készíti elő, indítja el felkelést.

Január 28-dika óta tudatosan figyelik megszállókat. Próbálják felmérni: mekkora katonai erőt képviselnek? Egyébként ettől a ponttól válik a film valódi drámává, válik játékfilmes teljesítményé. Remek színészi alakításokkal találkozunk. A laktanya becserkészése például egyik izgalmas, szívet melengető epizód: Petrovics József kisfiát szemelik ki a „kém” szerepére, aki cigarettaárusként bejut a szigorúan őrzött laktanyába, és megállapítja: sokkal kisebb a létszám, mint kívülről látszik. (Ennek egyébként nagy szerepe lesz a támadásban.) A háttérben a Károlyi-kormány tehetetlensége, amely tárgyalni akar – azokkal, akik csak az erő szavát értik. Vízny százados dönt: január 29-én hajnalban támadnak. A vasutasok, a felfegyverzett civilek és katonaság. A jól kitervelt támadás sikerül, annak ellenére, hogy a laktanya ostroma elhúzódott. S az a Rózsa András veszteti életét, akinek döntő szerepe volt a győzelemben. (Utolsó szavai gyermekéhez: „Maradj meg magyarnak, kislányom!”) Igen, valahogy így történt, Balassagyarmat, szembeszállva a Károlyi-kormány nemzetvesztő pacifizmusával, megszabadította

magát az idegen megszállástól. Hősies helytállásukkal megmentették Magyarország becsületét. (Egyébként a harcokban mindkét fél részéről negyvenen vesztették életüket, akiknek emléke előtt ma közösen tisztelegnek az utódok.)

A filmet több televízió is bemutatta – s ahogy ez manapság szokás – már DVD-en is kapható. Ezen olvasható: „Egy történet azokról, akik magyarok akartak maradni. Élve vagy holtan...” Akik megmentettek egy darabka Magyarországot a jövőnek. Igen, minden tiszteletet megérdemelnek. A Trianon-traumát csak így zárhatjuk le. Nyílt és őszinte tényfeltárással. És elégtételadással azoknak, akik bármi módon az igazságosabb, méltányosabb rendezésért küzdöttek. S talán a jövőnek szóló üzenet is megérkezett, hiszen június 4. – az új országgyűlés törvényhozása szerint – a nemzeti megmaradás napja lett. Az ország településein sok helyütt van „trianoni kereszt” vagy emlékmű. Többé ne lehessen olyan korszak, hogy ne tiszteleghessünk előttük.

Matúz Gábor számomra bebizonyította, hogy át lehet törni a közönyt, fel lehet szítani az érdeklődést, s távol a nagy pénzosztó kuratóriumoktól is lehet maradandó, hatásos és értékes filmet készíteni. S meríthet erőt, példát – nem csak Balassagyarmat városa –, hanem az egész magyarság az „újrajátszott történelemből”.